

II. ІСТОРІЯ ХРИСТІЯНСТВА

DOI 10.33294/2523-4234-2024-34-1-49-68

УДК 930.25(477):262.3(477.83-25)"1551/1750"

ORCID: 0000-0002-5013-5371

Олександра Степанівна Киричук

До питання про “осідок” львівських єпископів другої половини XVI – першої половини XVIII століть (на підставі портрету-прославлення єпископа Атанасія Шептицького з фондів Львівського музею історії релігії)

Простежено місце “осідку” (резиденції) львівських єпископів протягом другої половини XVI – першої половини XVIII ст.: Макарія Тучапського, Арсена й Гедеона Балабана, Єремії Тисаровського, братів Арсенія і Атанасія Желиборських, Йосифа Шумлянського, Варлаама і Атанасія Шептицьких. На основі архівних документів та наукових досліджень визначено, що у різні періоди єпископські кафедри були у Крилосі біля Галича, львівських церквах Св. Юрія та Успіння Богородиці, в Унівському монастирі. Певний період львівські владика перебували у своїх родинних маєтках.

Аргументовано, що за концепцією архиєрейського двору в 1539 р. не було засновано львівського єпископату, а в нього було перетворено давню галицьку митрополію. Тому визначальною залишалась кафедра у Крилосі, який, однак, не завжди міг бути місцем “осідку” єпископів через часті руйнування під час турецько-татарських нападів та віддаленості від єпископського центру в Львові. З огляду на цю обставину церковні собори відбувались у львівській Святоюрівській церкві.

Здійснено порівняльний аналіз храму, зображеного на “Портреті-прославлення Атанасія Шептицького” з фондів Львівського музею історії релігії. Обґрунтовано помилковість твердження науковців, що на згаданому портреті – стара львівська церква Св. Юра, яка на момент написання портрету-прославлення прийшла в запустіння, що й слугувало мотивацією до побудови нового храму. Сумнівно, що зруйновану церкву зображували б на такому парадному портреті. Доказано, що на портреті-прославлення зображено церкву Успіння Пресвятої Богородиці у Крилосі і це засвідчує значення давньоруської традиції митрополічої кафедри у Галичі для львівських єпископів протягом усього періоду аж до

побудови нової церкви Св. Юра у Львові, яка аж на початку XIX ст. набула офіційно визнаного кафедрального статусу.

Ключові слова: Львівський, Галицький і Кам’янецький єпископ, місце “осідку”, кафедра, церква, церковний собор, храм, візитації

Oleksandra Kyrychuk

To the question of the “seat” of Lviv bishops of the second half of the 16th–the first half of the 18th century (on the basis of the glorification portrait of Bishop Athanasius Sheptytskyi from the funds of the Lviv Museum of the History of Religion)

The location of the “seat” (residence) of Lviv bishops during the second half of the 16th – the first half of the 18th centuries (Makary Tuchapskyi, Arsenius and Hedeon Balaban, Jeremiah Tysarovskiy, the brothers Arsenius and Athanasius Zheliborskyi, Yosyf Shumlianskyi, Varlaam and Athanasius Sheptytskyi) is traced. On the basis of archival documents and scientific research, it is determined that in different periods there were episcopal chairs in Krylos near Halych, Lviv churches of St. Yuri and Assumption of the Virgin Mary, in the Univ monastery. For a certain period, Lviv bishops stayed in their family estates.

It is argued that the Lviv episcopate was not founded in 1539 according to the concept of the bishop’s court, but the ancient Galician metropolis was transformed into it. Therefore, chair in Krylos remained the determining factor, which, however, could not always be the place of the “seat” of bishops due to frequent destruction during Turkish-Tatar attacks and the distance from the episcopal center in Lviv. Given this circumstance, church councils were held in Lviv’s Church of St. Yuri.

A comparative analysis of the temple depicted in the “Portrait-glorification of Athanasius Sheptytskyi” from the funds of the Lviv Museum of the History of Religion is carried out. The falsity of the scientists’ statement that the mentioned portrait shows the old Lviv church of St. Yuri is substantiated. It is established that at the time of writing the glorification portrait, it fell into desolation, which served as a motivation for the construction of a new church. It is doubtful that the destroyed church would be depicted in such a ceremonial portrait. It is proven that the glorification portrait depicts the Church of the Assumption of the Virgin Mary in Krylos and it testifies to the importance of the Ruthenian tradition of the metropolitan chair in Halych for Lviv bishops during the entire period until the construction of the new church of St. Yuri in Lviv, which at the beginning of the 19th century acquired an officially recognized cathedral status.

Keywords: Bishop of Lviv, Halych and Kamianets, location of the «seat», chair, church, church council, temple, visitations

Питання “осідку” (місця перебування) львівських єпископів протягом XVII–XVIII ст. є важливим питанням вітчизняного краєзнавства. Проблема **актуалізується** потребами поглибленого вивчення пам’яток культурно-історичної спадщини. Посилений інтерес до цього питання виник у зв’язку з дослідженням складного за своєю композицією “Портрета-прославлення Атанасія Шептицького” з фондів Львівського музею історії релігії (далі – ЛМІР) і потребою ідентифікації зображеного у нижній частині храму на високому пагорбі, яка обумовлена **актуальністю** оцифрування історико-культурних пам’яток і їх повного та більш точного опису в умовах загрози нищення музейних колекцій внаслідок ракетних ударів російськими агресорами.

Зображення храму (*ил. 1*) привернуло увагу відомого львівського вченого-архівіста і мистецтвознавця Володимира Вуйцика (1934–2002), який висунув гіпотезу, що це – Святоюрська церква, побудована на зламі XIV–XVII ст. будівничим на ім’я Дорк. На

Іл. 1. Портрет-прославлення Афанасія Шептицького. 1729–1730 рр. Полотно, шовк, олія, 129×73 см. Фонди ЛМІР, Льв.Ма-1014 Ж-251.

його думку, художник, який працював над портретом молодого Атанасія Шептицького, бачив цей храм в натурі і тому зобразив його в своїй композиції як невід’ємний атрибут львівського єпископа в манері італійської барокової патетики. (Вуйцик, 2004, с. 25). Такої ж думки дотримується і науковий працівник ЛМІР Микола Хмільовський та реставраторка згаданого полотна Марія Боньковська (Боньковська, 2023, с. 20). На нашу думку, таке однозначне твердження має певні застереження і викликає сумніви, бо стара львівська церква Св. Юра, яка належала отцям-василіанам, під час єпископства Атанасія Шептицького опинилася у незадовільному технічному стані: у стінах були тріщини, які могли призвести до руйнування. Окрім того, церква всередині була вузькою і темною. Саме тому владика Атанасій Шептицький (1715–1746) вирішив побудувати новий храм, будівництво якого було завершено вже під час єпископства Лева Шептицького. Традиція кафедральності новозбудованої церкви Св. Юрія так вкорінилася у свідомості наступних поколінь, що більшість дослідників церковної історії автоматично прив’язували місце “осідку” львівських владик до цього місця. Зокрема дослідник історії львівської церкви Св. Юрія Володимир Александрович притримується думки, що тут розташовувалась єпископська кафедра одразу з моменту відновлення єпископату 1539 р. (Александрович, 2013, с. 702).

Мета даної статті – простежити місце “осідку” львівських єпископів протягом другої половини XVI – початку XVIII ст. (від Макарія Тучапського до Варлаама Шептицького) і на підставі доступних джерел та історіографічних досліджень з’ясувати ймовірне місце перебування Атанасія Шептицького, а також ідентифікувати, який храм зображено на його портреті-прославлення.

Найбільш повне дослідження історії Унійної церкви XVIII ст. належить відомому вченому Ігорю Сkochилянсу. І хоча він виніс згаданий портрет на титулку своєї фундаментальної роботи “Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус”, але стверджувальної відповіді щодо ідентифікації зображеного храму ми не знаходимо.

Як відомо, після тривалої перерви львівські міщани добились затвердження православного єпископа 1539 р. Хоча в дослідженнях історії церкви І. Сkochилянс використовує усталений в історіографії термін “Святоюрська кафедра”, але посилання на певний документ, який би засвідчував, що львівській церкві Св. Юра надано титул “кафедрального”, у його фундаментальній монографії немає. Автор тільки зауважує, що за концепцією львівського архиєрейського двору “не було засновано львівського єпископату, а в нього було перетворено давню галицьку метрополію” (Сkochилянс, 2010, с. 217). Ця теза автора буде визначальною при подальшому нашому дослідженні.

Варто зауважити, згідно з фундаційним королівським привілеєм від 21 жовтня 1539 р. Макарій Тучапський отримав потрійний титул – єпископа Галича, Км’янця та Львова (ЦДІАЛУ, спр. 9). Водночас на основі зібраних Ставропігійським братством документів складається враження, що резиденцією першого львівського владика Макарія Тучапського (1539–1549) була церква Св. Миколая у Львові де він був настоятелем до цього і звідки він згодом, як владика, видавав свої грамоти, зокрема й підтвердження про заснування братства при цій церкві (ЦДІАЛУ, спр. 10).

Схоже, не мав свого постійного осідку у Львові також його наступник Арсеній Балабан, якого король Сигізмунд Август призначив адміністратором, а згодом єпископом львівської єпархії (1549–1565). Про це свідчать єпископські претензії на Унівський та Онуфріївський монастир у Львові та тривалі судові суперечки з цього приводу. Польський король Сигізмунд Август своїм декретом від 11 травня 1551 р. заборонив єпископу вдиратися до цих монастирів або присвоювати собі владу над ними (ЦДІАЛУ, спр. 15). У жовтні 1554 р. таку заборону наклав Київський митрополит Макарій (ЦДІАЛУ, спр. 18). Проте, суперечки з братством щодо монастиря святого Онуфрія продовжувались. Хоча Арсеній Балабан 1556–1557 рр. відмовився від своїх претензій на храми у Львівському земському суді (ЦДІАЛУ, спр. 20–21), суперечки продовжив його син Гедеон, який на прохання батька отримав від короля 1566 р. перспективу бути адміністратором єпархії без прийняття постригу.

Протягом 1569–1576 рр., поки тривала боротьба Гедеона Балабана за право обійняти сан львівського єпископа, він перебував у родинному маєтку в Стрятині (нині Рогатинський р-н Івано-Франківської обл.). Річ у тім, що після смерті його батька в 1569 р., Львівський католицький архієпископ Станіслав Сломовський, посилаючись на давнє право латинських архієпископів Львова представляти королю свою кандидатуру на посаду українських єпископів, запропонував кандидатуру Івана Лопатки-Осталовського, а король доручив наставити останнього на єпископство львівському старості. Тому Гедеон Балабан був введений в сан єпископа аж після смерті І. Лопатки-Осталовського 1576 р.

Природно, що для утвердження на єпископському престолі новий владика потребував зміцнення давньої митрополичої кафедри у Крилосі (Галич). На думку Степана Щурата, тут з будівельних блоків Успенського собору 1579 р. відбудовано єпископський палац (Щурат, 1937, с. 185). Водночас 1584 р. завершено будівництво нового храму Успіння Пресвятої Богородиці (Вуйцик, 2004, с. 232–234; Вуйцик, 2004, с. 280). Андрій Гусак вважає, що 1581 р. владика Гедеон представив польському королю Стефану Баторію на розгляд грамоту галицького князя Лева Даниловича, видану кафедральному соборові Успіння Пресвятої Богородиці в Крилосі 1301 р., яку король легітимізував (Гусак, 2000).

У зв'язку з нападами татар, руйнуванням Коломиї 1589 р. і Галича 1590 р. Крилос став небезпечним для перебування єпископа і Гедеон Балабан відновив змагання свого батька Арсенія за Онуфріївський монастир (ЦДІАЛУ, спр. 109). Справа дійшла до того, що Рада міста Львова 27 липня 1589 р. передала питання суперечки за зверхність над Онуфріївським монастирем на вирішення Константинопольському патріарху (ЦДІАЛУ, спр. 110). Вже 2 серпня того ж року ігумен Унівського монастиря василіан Боришевський Симеон за підтримки ченців Феодосія та Йони погодився на передачу Онуфріївського монастиря отців-василіан львівському єпископу Гедеону (ЦДІАЛУ, спр. 112). Однак така ситуація тривала до кінця осені, бо 13 листопада 1589 р. Константинопольський патріарх Ієремія надав Онуфріївському монастиреві права патріаршої ставропігії та звільнив його від зверхності львівського єпископа і митрополита (ЦДІАЛУ, спр. 117). Можна висловити припущення, що Гедеон Балабан, незважаючи на надане патріархом статуту ставропігії, і надалі з певною періодич-

ністю перебував у Онуфріївському монастирі, бо серед документів від 22 березня 1590 р. зустрічаємо черговий протест львівських братчиків проти згоди унівського ігумена Боришевського на передачу цього львівського монастиря єпископові Гедеону Балабану (ЦДІАЛУ, спр. 130). Митрополит Київський Михайло Рогоза та патріарх Константинопольський вирішили суперечку на користь братства. Г. Балабан звернувся до короля Сигізмунда III Вази з проханням призначити комісію для перегляду цієї справи (ЦДІАЛУ, спр. 224). Після цього митрополит М. Рогоза у лютому 1593 р. оголосив заборону Гедеону Балабану виконувати священницькі обов’язки за те, що той не підкорився ні митрополиту, ні Собору, ні патріарху, а виніс церковну суперечку на світський суд (ЦДІАЛУ, спр. 22). Наступного 1694 р. він був позбавлений єпископського сану й духовної влади (ЦДІАЛУ, спр. 262).

Після переходу православних ієрархів в юрисдикцію Римського престолу на Берестейському соборі 1596 р. Гедеон Балабан продовжував залишатись в павослав’ї і Константинопольський патріарх Мелетій Пігас 4 серпня 1597 р. призначив його своїм екзархом для українських земель – фактично, місцєблюстителем Київського митрополичого престолу. Не здобувши права богослужінь в Онуфріївському монастирі Львова, Гедеон Балабан підписав угоду з Успенським братством про припинення між ними усякої ворожнечі (ЦДІАЛУ, спр. 367).

Відмовившись від претензій на Онуфріївський монастир, Гедеон Балабан переорієнтувався на поновлення розбудови Крилоса у Галичі, який зазнав татарського нападу 1594 р. Ще напередодні Берестейського собору він звернувся з проханням до Київського митрополита надати кошти на відбудову Успенської церкви в Крилосі. Однак, як свідчить універсал Михайла Рогози, митрополит не поспішав з допомогою, натомість навів приклад Успенської церкви та Онуфріївського монастиря у Львові, які після татарського нападу були відбудовані за рахунок пожертвувань парафіян (Гусак). Немає достовірних даних, що Крилос став місцем “осідку” Гедеона Балабана, але відомо, що у 1606 р. він заснував тут друкарню, в якій працювали досвідчені спеціалісти книгодрукування Варлам Гребеневич та Семен Будзина, а деякі джерела згадують ще й відомого середньовічного гравера, поета та лексикографа Памва Беринда.

Тривалий час протягом останніх років свого життя Гедеон Балабан перебував у родинному маєтку в с. Стратин (іл. 2). На початку 1596 р. він відкрив тут греко-слов’янську школу, а у 1604 р. разом з небожем Федором Балабаном – друкарню, де видали “Харитонію то ест поповскую науку” (1603), “Служєбник” (1604) і “Молитвеник или Требник” (1606). Після смерті Гедеона Балабана 1607 р. друкарня стала занепадати і 1618 р. її викупив Єлисей Плетенецький, перевіз до Києва і вона стала основою друкарні Києво-Печерської лаври. Поховали Гедеона Балабана 20 лютого 1607 р. в Унівському монастирі (ЦДІАЛ. Ф. 129, оп. 1, спр. 408), де племінник Ісає Балабан був архимандритом (Дзюба, 2002, с. 170).

Обмеженість джерельної бази не дає підстав для точного визначення, чи був Крилос місцем “осідку” для наступних львівських владик: Єремії Тисаровського (1607–1841) і братів Желиборських – Арсенія (1641–1663) і Атанасія (1663–1666).

Про те, що четвертий православний владика Єремія не мав свого “осідку” у Львові, свідчать його листи до Ставропігійського братства з попередніми повідомленнями

Іл. 2. Замок у с. Стратин. 2012 р.

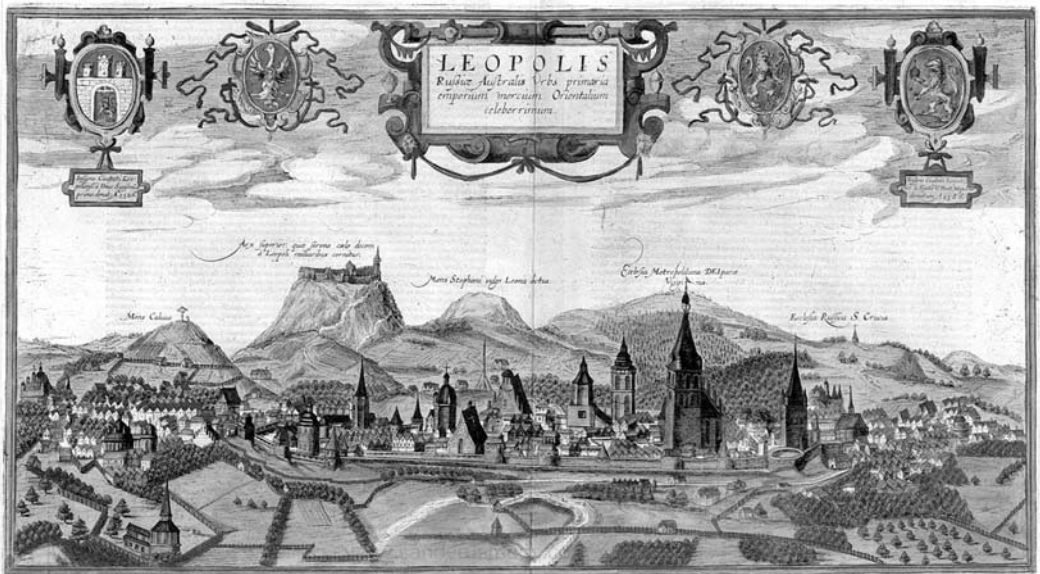
Джерело: <http://zamki-kreposti.com.ua/i/609/stratin-zamok-0.jpg>

про кожен свій приїзд до Львова (ЦДІАЛУ, спр. 467). Ймовірно, що відзначившись своїми візитаціями по православних парафіях, яких, на думку Юрія Мицика, на той час було близько тисячі, він перебував на різних візитаціях доволі тривалий час. Останній період свого життя провів переважно у своїй родинній маєтності с. Жовчів (нині Рогатинський р-н Івано-Франківської обл.), де й помер. Там же, у місцевій церкві, і був похований (Мицик, 2021).

Труднощі також із встановленням осідку єпископа Арсенія Желиборського. Більшість дослідників його біографії зосереджують увагу на військовій кар'єрі та на контексті обрання Арсенія Желиборського на львівську кафедру, доволі детально описаному в “Життєписі львівських єпископів грецького обряду” авторства протонотарія Антонія Левинського. Прикметно, що перше соборне обрання відбулось у родовому маєтку спочилого попередника Тисаровського в Жовчеві. Петро Могила відмовився визнати ці вибори, оскільки вони відбулись без його відома й не в столиці єпископії. Тому митрополит призначив нові вибори, які відбулися 5 квітня 1641 р. у Львові. Хіротонізація нового львівського єпископа відбулася аж через пів року, 17 листопада не у Львові, а у Луцьку (Кметь, 2014), ймовірно тому, що туди прибув Київський православний митрополит Петро Могила. Прикметно, що вже після свячення, 3 грудня, єпископські мітру й омофор Арсеній Желиборський позичав для “тимчасового користування” у Львівського ставропігійського братства (ЦДІАЛУ, спр. 556).

Денис Зубрицький у “Хроніці міста Львова” писав, що вибори Арсенія проходили у соборі Св. Юра (Зубрицький, 2002, с. 145). Те, що львівську церкву Св. Юра вважали “кафедральною”, свідчить проведення тут усіх наступних церковних соборів. Однак, досі немає її точної ідентифікації на панорамі Львова Абрагама Гогенберга/Аурелію Пассаротті¹. Незважаючи на дискусії навколо ротонди, зображеної у нижній

¹ Перший панорамний малюнок львівської забудови належить інженеру Аурелію Пассаротті, який прибув до Львова наприкінці XVI ст. з метою будівництва фортифікаційних споруд. На підставі малюнка А. Пассаротті, який не зберігся, німецький художник, гравер і видавець Абрагам Гогенберг виконав графічне зображення Львова, яке було надруковане 1618 р. в шостому томі видання Георга Брауна “Civitates Orbis Terrarum”.

Іл. 3. Гравюра Абрагама Гогенберга за малюнком панорами Львова кінця XVI–початку XVII ст. роботи Ауреліо Пассаротті. 1617–1618. Панір, Мідерут. Джерело: <https://lvivmedievalclub.wordpress.com/2016/06/30>

лівій частині гравюри (іл. 3), ми схильні погодитись з Юрієм Дибою, що це і є церква Юра, яка не збереглася. (Диба, 2000, с. 329). Прикметно, що на гравюрі ця будівля розташована не на місці сучасної церкви Юра, а значно нижче і ближче до центральної частини Львова (ймовірно, у нижній частині сучасного монастирського саду).

Кметь В. наводить дані, що через п'ять років, у 1646 р., з благословення Арсенія та зусиллями львівського міщанина Симеона Содоми біля підніжжя Лисої гори і Високого Замку було зведено православний храм Св. Іоанна Богослова (Кметь, 2014). Однак, і у цьому випадку немає жодних даних, чи там міг бути осідок єпископа Арсенія.

Недостатньо відомостей і про місце короткого трьохрічного перебування наступного львівського єпископа Атанасія Желиборського, протягом 1663–1666 рр. Коли у 1664 р. київського митрополита Йосифа Нелюбовича-Тукальського звинуватили у зраді Речі Посполитої та ув'язнили, львівський єпископ Атанасій став адміністратором цілої Київської митрополії. Відомо тільки, що з його благословення та підтримки у лісі під Поморянами на Тернопільщині було зведено Краснопуцанський монастир отців-василіан. Залишається загадкою, чому єпископська грамота на заснування монастиря від 20 грудня 1664 р. видана у Рудниках, що близько 30 км від Галича (Краснопуца). Можливо осідком Атанасія Желиборського на той час був Крилос?

Після смерті Атанасія Желиборського у змаганнях за єпископський сан між Єремією Свительницьким і Йосифом Шумлянським чітко окреслюються дві кафедри – при церкві Успіння Богородиці у Крилосі та при церкві Св. Юра у Львові. Дослідженню виборчих перипетій двох претендентів присвячено дві публікації Ігоря Скочиляса: “Етнарх некозацької України: єпископ львівський, галицький і кам’янецький Йосиф Шумлянський (1668–1708)” і “Єпископ львівський, галицький і кам’янецький Єремія

(Свистельницький, 1668–1676)”. У контексті нашого дослідження звернемося до описів цієї боротьби, що стосуються церкви Св. Юрія.

Івана Шумлянського (у постригу – Йосифа) обрали на “партикулярному сеймику” в Галичі між 24 січня й 1 лютого 1667 р., а протягом березня його підтримав Святоюріївський монастир Львова і монастирі Галича, Гошева та Сваричева. Ще 27 лютого того ж року польський король Ян II Казимир видав грамоту про презентування Львівської єпархії Йосифу Шумлянському “за заслуги під Чудновим і за Дніпром” (Скочиляс, 2011, с. 6). Однак Антоній Винницький – колишній перемишльський єпископ, який перейняв опіку над вакантною Львівською єпархією і водночас титулувався митрополитом Київським (на час ув’язнення митрополита Йосифа Тукальського в Мальборку) не визнав результатів виборів. Заручившись підтримкою Ставропігійського братства й частини шляхти, він запропонував свою кандидатуру Єремії Свистельницькому (ЦДІАУ, спр. 653). Услід за Д. Зубрицьким Скочиляс І. вважає, що елекційний (виборчий) собор, на якому обрали Свистельницького, відбувся 11 січня 1668 р. в Святоюрському храмі. З огляду на підтримку Єремії Свистельницького Львівським ставропігійським братством, його хіротонія, яку здійснили адміністратор Київської митрополії Антоній (Винницький) і коад’ютор Перемишльської православної єпархії Юрій (Гошовський), відбулася 30 квітня (10 травня) 1668 р. в братській Успенській церкві Львова (Скочиляс, 2009, с. 70). Своєю чергою, Йосиф Шумлянський хіротонізований на львівського владику митрополитом филиппопільським і екзархом македонським Софронієм, митрополитом хіоським і кикладським Теофаном 1 лютого 1668 р. у церкві Св. Миколая Чудотворця в с. Висічка на Західному Поділлі (тепер Борщівський р-н) (Скочиляс, 2011, с. 6).

Між прихильниками обох єпископів зав’язались суперечки. Опоненти Єремії Свистельницького наполягали на тому, що на соборі в церкві Св. Юра приймала участь невелика група осіб, переважно зі середовища руської шляхти сусідньої Перемишльської єпархії й братчиків Львівської ставропігії. Незважаючи на протести, кандидатура Свистельницького номінована грамотою короля Яна II Казимира, а мотивами відмови Йосифу Шумлянському називано неканонічність його обрання, здійсненого “приватно, без відома старших” і “в незвичайному місці” (Скочиляс, 2009, с. 70).

Протягом 1668–1673 рр. конкуруючі між собою єпископи неодноразово здійснювали взаємні напади, що нерідко завершувалися кривавими розправами, людськими жертвами й приниженням особистої гідності обидвох електів-кандидатів. У травні 1668 р. Єремія Свистельницький захопив другу єпископську резиденцію в Крилосі. Тут він облаштував резиденцію та єпископський двір, а також отримав доступ до духовних посілостей у Крилосі. Збережені джерела засвідчують, що він регулярно здійснював архиерейські богослуження, висвячував новосередів та адміністративно управляв тими парафіями й намісництвами Львівської єпархії, котрі визнавали його пастирську юрисдикцію (Скочиляс, 2009, с. 71). Йосиф Шумлянський кілька разів нападав на катедральний собор Юра, поки не захопив його. Вояки Й. Шумлянського напали на єпископський замок при соборі, побили слуг митрополита; він забрав єпископські митри, ризи, одяг, килими, зброю, столове начиння, бочки з вином, коней для карети тощо. (Крип’якевич,

1991, с. 128). На захоплення Святоюріївського храму Шумлянським разом зі своїм стриєм, чашником подільським Олександром, та загоном з двохсот жовнірів звертає увагу й І. Скочиляс. Шумлянський також здійснював напади на Крилос, але зазнав поразки від людей Свистельницького і ледь не був убитий.

Протягом 1668–1669 рр. легітимність хіротонії Шумлянського визнали київський митрополит Йосиф Нелюбовича-Тукальський та Александрійський патріарх Паїсій. Між тим свячення Йосифа засудив Єрусалимський патріарх Доситей II Нотара, і 1670 р. прокляв у Яссах Шумлянського як “фальшивого пастиря”. Того ж року Грецький патріарх Методій III підтвердив хіротонію Йосифа Шумлянського, вимагаючи водночас усунення Єремії Свистельницького і накладаючи на нього анафему за насильне захоплення монастиря Св. Іллі Пророка в Крилосі (Скочиляс, 2009, с. 72). Король, знову-таки, видав кілька грамот, якими влада у єпархії передавалася то одному, то іншому претенденту. Лише у 1674 р., після обрання Яна Собеського королем Речі Посполитої, Свистельницький відмовився від претензій на катедру.

У 1675 р. Ян III Собеський номінував владика Йосифа адміністратором Київської православної митрополії в межах Речі Посполитої, а в 1684–1687 рр. він також виконував обов’язки адміністратора Луцько-Острозької єпархії.

Не проголошуючи публічно, Йосиф Шептицький поступово готував підґрунтя для підпорядкування своєї пастви апостольській столиці. Йому знадобилося ще багато років для того, щоб нарешті в 1700 р. разом з усією львівською єпархією перейти до унії з Римом. При Йосифі Шумлянському розпочалися серйозні заходи щодо впорядкування церковного життя згідно з його інструкціями та настановами. Зокрема, доручалося вести метричні книги при кожній парафіяльній церкві. Був складений новий офіційний реєстр руських церков у Львові, з яких лише одна братська церква Успіння Пресвятої Богородиці перебувала в межах міста, тобто всередині оборонних мурів. Решта шістнадцять церков, у тому числі й кафедральна церква Св. Юрія, розташовувались у передмістях (Александрович, 2013, с. 17).

Фрагментарність джерел не дозволяє однозначно визначити місце “осідку” єпископа Йосифа Шумлянського. Очевидно, що їх було декілька у різних локаціях.

Важливо, що більшість церковних соборів відбувалися у церкві Св. Юра. У цьому храмі зокрема проведено Собор в справі прийняття унії, що засвідчує декрет короля Яна II від 6 грудня 1694 р. (ЦДІАЛУ, спр. 739). При цьому відкритим залишається питання, чи була Святоюрська церква місцем осідку єпископа Йосифа Шумлянського? Якщо церква була кафедральною, то деє біля неї мала бути резиденція владики. Повертаючись до згаданої вище гравюри Абрагама Гогенберга за малюнком панорами Львова Ауреліо Пассаротті, варто звернути увагу на її лівий нижній кут із зображенням культової споруди з прибудовами, яка не має переконливого атрибутованого відповідника. Існують певні підстави стверджувати, що це була т. зв. зимова єпископська резиденція з каплицею, розташована в долішній частині єпископського саду (*іл. 4*). Це припущення підтверджує інформація одного зі свідків у судовій справі між василіанами та світським духовенством 1766 р.: “Внизу під горою від півночі були зимові покої, у яких мешкав єпископ Шумлянський, а навпроти того зимового помешкання була каплиця в покоях мальована, а на альтанці – два дзвони під дашком” (цит. за

Гл. 4. Фрагмент панорами Львова А. Пассаротті/А. Гогенберга.
 Джерело: https://www.pslava.info/LvivM_1618Passarotti-06,320096.html

Александрович, 2013, с. 21). Локація резиденції єпископа з прибудованою до неї капличкою типу ротонди з наметовим дашком і дзвонами під ним була приблизно там, де тепер розташована будівля цирку.

Поза увагою дослідників залишається інформація, що іншим місцем перебування єпископа Йосифа Шумлянського була міська Успенська церква. З березня 1675 р. декретом короля Яна III у його розпорядження передана братська Мадзапетинська кам'яниця (ЦДІАЛУ, спр. 694). Також в Успенській церкві був облаштований єпископський престол. Тільки після переходу Львівської єпархії на унію з Римським престолом король Август II 14 лютого 1701 р. призначив комісію для звільнення престолу (ЦДІАЛУ, спр. 763). Ця акція відбувалася в рамках виконання умов збереження традицій незалежності Ставропігійського братства від юрисдикції львівського єпископа для переходу на унію (див.: Киричук, 1996, с. 94).

Є певні підстави вважати, що в Успенську церкву була перенесена Шумлянським з Теробовлі чудотворна ікона Богородиці. Коли після Замойського собору члени Ставропігійського братства склали фінансовий звіт про втрати внаслідок грабувань шведами церкви 1704 р., вони твердили, що загарбники зривали з ікон срібні та золоті шати й переплавляли їх на злитки, а єдине, що вдалося врятувати – це чудотворну Теробовлянську ікону (ЩІАЛУ, спр. 847). Тому, на нашу думку, не достатньо обґрунтовано є поширена серед істориків теза, що Йосиф Шумлянський одразу переніс Теробовлянську ікону до церкви Св. Юра (Чухліб, 2012, с. 796). Переносити Теробовлянську святиню на той час до церкви Юра було б необачно, бо вона розташовувалась поза міськими мурами і була більше, аніж Успенська церква, уразлива до руйнівних нападів. Так, 1672 р. храм зазнав пошкоджень під час великої облоги міста турками, а у 1695 р. на монастир напали татари.

Ще одним місцем локації владики Йосифа був Крилос. На це звертає увагу Роман Пастух, коли описує напад противників Шумлянського “на єпископський двір у селі Крилосі”: жорстоко побили Йосифа Шумлянського та його брата Самійла, убили одного слугу, інших поранили, а також пограбували двір. Роздягнувши братів догола, нападники забрали їх із собою (Пастух, 2024).

У 1676 р. Успенська церква в Крилосі зазнала чергового турецько-татарського нападу. Тоді храм було пограбовано та знищено укріплення, зведені навколо нього. У зв’язку з цим, 12 липня 1679 р. львівський єпископ Йосип Шумлянський подарував церкві новий реманент, а згодом виділяв власні кошти на відбудову святині (Духовное завѣщаніє, 1868, с. 99), а Львівське ставропігійське братство в 1699 р. виділило 2 тис. зл. По завершенню робіт у 1702 р. (дата розміщена в фронтоні північних дверей храму), на думку В. Петрика, при Успенській церкві сформувався цілісний ансамбль Крилоського катедрального монастиря з єпископською резиденцією (Петрик, 2008, с. 16): відновлено занедбаний монастир, що функціонував при галицькій катедрі з XII–XIII ст., а навколо святині збудували оборонний мур з чотирма наріжними вежами та в’їзною брамою (Дідух, Мацалак, 2013, с. 8). З духовного заповіту єпископа стає відомо, що після відбудови катедральної церкви у Крилосі Йосип Шумлянський офірував більше ніж 20 тис. зл., щоб з цієї суми відновити іконостас. Таким чином, сформувався цілісний ансамбль Крилоського катедрального монастиря з єпископською резиденцією (Петрик, 2008, с. 16). Підтвердження про те, що церква Успіння Богородиці в Крилосі датується періодом єпископства Йосифа Шумлянського отримав 1882 р. професор львівської політехніки Юліян Захарієвич. Провівши докладні її розміри і вивчивши стильові особливості святині, він вважав, що вона була побудована у XVII – на початку XVIII ст. (Вуйчик, 2004, с. 269).

Після смерті Шумлянського стала зростати роль Унівського монастиря. І. Скочиляс, описуючи його розбудову за часів архимандрита Варлаама Шептицького (1668–1710), побіжно згадує, що в інтер’єрі збудованої 1672 р. дерев’яної церкви Вознесіння Господнього була також єпископська кафедра (Скочиляс, 2014, с. 28). Після обрання Варлаама Шептицького єпископом (1710–1715) він продовжив перебувати в Уневі, де і помер.

В Унівському монастирі також перебував наступник Варлаама, його племінник Атанасій Шептицький, який 1713 р. іменований архимандритом і одночасно по-

мічником єпископа Львівської, Галицької та Кам'янецької єпархії. У вересні 1715 р. київський митрополит Лев Кишка висвятив Атанасія Шептицького на єпископа Львівського (1715–1746). Цілком закономірно, що резиденцією нового єпископа і Унівського архимандрита був Унів, бо стара Святоюрська церква вже не могла відповісти своєму особливому статусу, значно поступаючись навіть деяким парафіяльним церквам. Ситуація ускладнювалася ще й тим, що старий храм фактично перебував у подвійному користуванні – світського духовенства і ченців василіанського монастиря, що призводило до непорозумінь і навіть до конфліктних ситуацій. До того ж, як стверджував В. Вуйцик, зимову резиденцію єпископа Йосипа Шумлянського біля церкви Св. Юра і капличку з дзвіницею після його смерті розібрав Діонісій Сінкевич – офіціал львівський (Вуйцик, 2002, с. 216). Те, що до обрання його в серпні 1729 р. митрополитом, осідком владики Атанасія був Унівський монастир, свідчать позови на духовний суд, які він надсилав з Унева. Наприклад, у позові від 6 липня 1722 р. Атанасій Шептицький викликає на “консисто́рський суд до Унева” львівського міщанина Семена Гребінку, якого звинувачено у проведенні хрестин під час посту (ЦДДАЛУ, спр. 820).

З'ясовуючи, який з кафедральних храмів зображено на полотні Атанасія Шептицького (*див. іл. 1*) логічно припустити, що це – стара церква Св. Юра, але, як уже йшла мова вище, на момент написання портрету-прославлення вона прийшла в запустіння, що й слугувало мотивацією до побудови нового храму. Сумнівно, що зруйновану церкву зображували б на такому парадному портреті. З огляду перебування Атанасія Шептицького в Уневі, можна припустити, що на портреті зображено Унівський монастир, але він не був розташований на високому пагорбі.

Цілком логічно, що для молодого єпископа Атанасія, на портреті якого висловлено латинською мовою побажання “дістати галеро” (кардинальський капеллох), важливо було апелювати до давньої традиції метрополії в Галичі. Зображена на портреті прославлення церква – це апсида з характерною банею. Саме про таку баню пише Андрій Гусак у своїй статті про Успенську церкву, спираючись на реляцію львівського єпископа Льва Шептицького 1761 р. римській курії про стан єпархій і церков у єпископатах Львівському, Галицькому, Кам'янецькому з фондів Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. Власне у цій реляції згадано баню крилоської церкви: “Первісна церква від старости, так і з причини різних нападів неприязельських на вітчизну нашу давно вже упала; ту, яка нині існує, побудував з каменю преосвященніший Йосиф Шумлянський, єпископ Галицький, Львівський і Кам'янецький. Баня, яка возвишалася всередині, завалилася за часів мого безпосереднього попередника, пречеснішого Атаназія, на її місці цей же велів пристосувати нову дерев'яну – ради меншого тягару. Уже за мого правління вона на задній частині від сходу була пошкоджена, але я велів власним коштом направити її.” (цит. за Гусак, 2000). Як впливає з наведеної реляції, баня, яку споруджено стараннями Йосифа Шумлянського, зруйнувалася у першій половині XVIII ст. і тодішній єпископ Атанасій Шептицький збудував дерев'яну, яку між 1746 та 1761 рр. відремонтував єпископ Лев Шептицький.

Під час Першої світової війни церква у Крилосі зазнала руйнацій: гарматним обстрілом повністю знищено дахові конструкції; у південній стіні наві на місці першого

Іл. 5. Церква Успіння у Крилосі напередодні Першої світової війни.
Джерело: <https://zbruc.eu/node/85408>

Іл. 6. Сучасний вигляд церкви Успіння Богородиці в Крилосі.
Джерело: <https://zbruc.eu/node/85408>

від бабинця вікна утворився великий отвір, пошкоджено карнизи (іл. 5). У 1999 р. колектив інституту “Укрзахідпроектреставрація” розробив проєкт її відбудови, який вдалось реалізувати протягом 2001–2002 рр. (Рогозов, 2001, с. 22).

Порівняння храму на “Портреті-прославлення Атанасія Шептицького” з сучасним виглядом Успенської церкви (*іл. б*) дозволяє стверджувати, що зображена церква в Крилосі.

Таким чином, простеживши на основі доступних джерел та наукової літератури місце “осідку” єпископів Галицької, Львівської і Кам’янецької єпархії протягом другої половини XVI – першої половини XVIII ст., ми прийшли до висновку, що їх було декілька. Часте використання науковцями терміну “Святоюрська кафедра” відносно старого храму, особливо таким авторитетним вченим як Ігор Сковчиляс, перешкоджає вийти за рамки церкви Св. Юрія і висловити думку про існування ще єпископських резиденцій у Галичі, в братській Успенській церкві у Львові, а з обранням на єпископську кафедру Варлаама Шептицького – ще й в Уневі.

Зображення церкви у Крилосі на портреті-прославлення Атанасія Шептицького засвідчує значення давньоруської традиції митрополичої кафедри у Галичі для львівських єпископів протягом усього періоду аж до побудови нової церкви Св. Юра у Львові, яка на початку XIX ст. набула офіційно визнаного кафедрального статусу.

1. Александрович, В. С. (2013). Юра святого собор у Львові. В *Енциклопедія історії України*: у 10 т. (Т. 10: Т–Я). Київ: Наукова думка, 702.
2. Боньковська, М. (2023). Портрет-прославлення єпископа Атанасія Шептицького. Дослідження і реставрація. Киричук О., Малиць О., Орлевич І. (заг. ред.). *Історія одного експоната*. Львів: Львівський музей історії релігії, 17-24.
3. Вуйцик, В. (2002). Невідомий найдавніший план Святоюрської гори. *Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”*, 12, 213–216.
4. Вуйцик, В. (2004). До питання про об’ємно-планову композицію старої катедри Св. Юра. *Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”*, 14, 24–25.
5. Вуйцик, В. (2004). Нова пам’ятка давньоруської білокам’яної різьби. *Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”*, 14, 279–282.
6. Вуйцик, В. (2004). Церква Успіння пресвятої богородиці у Крилосі: до проблеми датування. *Народознавчі зошити*, 2, 228–236.
7. Гусак, А. (2000). Від Успенського собору до церкви Успіння Пресвятої Богородиці в Крилос. <https://zbruc.eu/node/85408>
8. Дзюба, О. М. (2003). Балабан Ісає. В *Енциклопедія історії України*: у 10 т. (Т. 1: А – В). Київ: Наукова думка, 170.
9. Диба, Ю. (2000). Про архітектуру первісної церкви св. Юра у Львові. *Давня і середньовічна історія України: історико-археологічний зб.* Кам’янець-Подільський, 328–337.
10. Дідух, В., Мацалак, Р. (2013). Пам’ятки Крилоської гори. *Пам’ятки України: історія та культура*, 6, 8–10.
11. Духовное завѣщаніе Іосифа Шумлянського єпископа Львовского, Галицкого и Администратора Киевской Метрополии (1868). Львовъ 12 ноября 1707. *Науковий збірникъ Галицко-Русской Матицы, I-II*. Львов, 99.
12. Зубрицький, Д. (2002). *Хроніка міста Львова*. Львів: Центр Європи.
13. Зубрицький, Д. (2011). Хроніка Ставропігійського братства. Львів: Апріорі. 404+4 с.

14. Киричук, О. (1996). Перехід Львівського Ставропігійного братства під юрисдикцією Св. Апостольського престолу (за архівними матеріалами). *Берестейська унія (1596 – 1996): статті й матеріали*. Львів: Логос, 92–95.
15. Кметь, В. (2014). Арсеній Желиборський (1641–1662) єпископ Львівський, Галицький і Кам'янецький. <http://www.lviv-orthodox.net.ua/articles/186-arsenyi-jeluborskiy>.
16. Краснопуца. *Замки та храми України*. <https://castles.com.ua/krasnopuscha.html>.
17. Крип'якевич, І. (1991). *Історичні проходи по Львові*. Львів: Каменяр.
18. Мицик, Ю. А. (2021). Тисаровський Єремія. *Енциклопедія історії України (EIU) в електронній бібліотеці*. http://www.history.org.ua/?termin=Tysarovskiy_Y
19. Пастух, Р. (2024). Несхитний проповідник апостольського престолу. Маловідомі сторінки життя і діяльності о. Йосифа Шумлянського, ЧСВВ. *Місіонар*, 12(357). <https://misionar.in.ua/publish/doslidzhennia-i-povchannia/nyeskhitniy-providnik-do-apostolskogo-pryestolu>
20. Петрик, В. (2008). Крилоський катедральний монастир XVI–XVIII століть. *Пам'ятки України*, 2, 8–17.
21. Rogozov, V. (2001). Реконструкція Успенської церкви в Крилосі. *Будуємо інакше*. Львів, 22–23.
22. Сkochиляс, І. (2009). Єпископ львівський, галицький і кам'янецький Єремія (Свистельницький, 1668–1676). *Генеалогічні записки*, 8 (нової серії 2). Львів, 70–74.
23. Сkochиляс, І. (2010). *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус*. Львів: вид-во УКУ.
24. Сkochиляс, І. (2014). Унівський архимандрит і львівський єпископ Варлаам Шептицький (1643–1715). *Генеалогічні записки*, 12 (нової серії 6), 27–48.
25. Сkochиляс, І. Я. (2011). Етноарх некозацької України: єпископ львівський, галицький і кам'янецький Йосиф Шумлянський (1668–1708). *Генеалогічні записки*, 9, 5–32.
26. ЦДІАЛУ-1: Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 129, оп. 1, спр. 10, 1 арк. (Підтвердження львівського єпископа Тучапського Макарія статуту братства при Миколаївській церкві. Оригінал, пергамент. 18 лютого 1544 р.).
27. ЦДІАЛУ-2: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 109, 1 арк. (Лист ігумена Унівського монастиря Боршовського Симеона до братства з закликом давати відсіч зазіханням львівського єпископа Балабана Гедеона на Онуфріївський монастир. Оригінал. 25 липня 1589 р.).
28. ЦДІАЛУ-3: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 110, 1 арк. (Рішення Ради міста про передачу спору між львівським єпископом Балабаном Гедеона та братством за зверхність над Онуфріївським монастирем на вирішення патріарху. Витяг з міських актів. 27 липня 1589 р.).
29. ЦДІАЛУ-4: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 112, 15 арк. (Протестація ченців Унівського монастиря проти незаконної передачі ігуменом Боришевським Симеоном Онуфріївського монастиря львівському єпископу Балабану Гедеону. Витяг з городських актів. 2 серпня 1589 р.).
30. ЦДІАЛУ-5: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 117, 1 арк. (Привілей константинопольського патріарха Ієремії Онуфріївському монастиреві на звільнення його від зверхності львівського єпископа та митрополита й надання права патріаршої ставропігії. Оригінал, пергамент. 13 листопада 1589 р.).
31. ЦДІАЛУ-6: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 15, 1 арк. (Декрет короля Сигізмунда II про заборону львівському єпископу Балабану Арсенію втручатись у справи Унівського і Онуфріївського монастирів. Облята з львівських городських актів. 11 травня 1551 р.).

32. ЦДІАЛУ-7: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 18, 1 арк. (Лист київського митрополита Макарія до львівського єпископа Балабана Арсена з заборонаю втручатись у справи Унівського монастиря. Оригінал. 13 жовтня 1554 р.).

33. ЦДІАЛУ-8: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 20, 3 арк. (Заява львівського єпископа Балабана Арсена про відмову від втручання у справи Унівського монастиря. Витяг з городських актів. 14 вересня 1556 р.).

34. ЦДІАЛУ-9: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 21, 3 арк. (Заява львівського єпископа Балабана Арсена про відмову від втручання у справи Унівського монастиря. Витяг з городських актів. 28 жовтня 1557 р.).

35. ЦДІАЛУ-10: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 408, 4 арк. (Лист заступника львівського єпископа Іайї Балабана до братства з проханням прибути до Уніва на похорони львівського єпископа Балабана Гедеона. 20 лютого 1607 р.).

36. ЦДІАЛУ-11: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 467, 1 арк. (Лист львівського єпископа Тисаровського Єремії до братства з повідомленням про свій приїд до Львова. Оригінал. 16 квітня 1617 р.).

37. ЦДІАЛУ-12: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 556, 2 арк. (Розписка львівського єпископа Желиборського Арсенія про отримання від братства в тимчасове користування митру й омофор).

38. ЦДІАЛУ-13: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 694, 4 арк. (Рескрипт короля Яна II братству про перехід братської «Мадзапетинської» кам'яниці в розпорядження львівського єпископа Шумлянського Йосифа. 12 березня 1675 р.)

39. ЦДІАЛУ-14: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 739, 2 арк. (Декрет короля Яна III львівському єпископу Шумлянському Йосифу про проведення собору в справі прийняття унії в церкві Св. Юра. 6 грудня 1694 р.).

40. ЦДІАЛУ-15: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 763, 4 арк. (Лист короля Августа II до львівського старости Синявського Адама з повідомленням про призначення комісії для звільнення Успенської церкви від єпископського престолу та наказом захищати братство перед нападами єпископа Шумлянського. 14 лютого 1701 р.).

41. ЦДІАЛУ-16: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 820, 3 арк. (Позов Львівського єпископа Шептицького Атанасія Гребінці Семену на духовний суд за порушення релігійних звичаїв та непідкорення єпископській владі. 6 липня 1722 р.).

42. ЦДІАЛУ-17: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 847, 4 арк. (Відповідь братства на обвинувачення прокурора єпископської курії у зловживаннях фінансами братства. Витяг з протоколів комісії папської нунціатури. 1724 р.).

43. ЦДІАЛУ-18: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 9, 1 арк. (Привілей короля Сигізмунда львівському єпископу Тучапському Макарію на заснування Русько-галицько-подільської єпископії. Копія. 21 жовтня 1939 р.).

44. ЦДІАЛУ-19: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 653, 1 арк.

45. Чухліб, Т. (2012). Львівський єпископ Йосиф Шумлянський – військовий діяч та дипломат Корони польської (60-ті роки XVII – початок XVIII ст.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 21, 787–801.

46. Щурат, С. (1937). На руїнах катедри Осмомисла. *Наша батьківщина*, 1/9, 181–187.

References

1. Aleksandrovych, V. S. (2013). Yura sviatoho soboru u Lvovi. V *Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t.* (T. 10: T–Ia). Kyiv: Naukova dumka, 702 (in Ukrainian).
2. Bonkovska, M. (2023). Portret-proslavlennia yepyskopa Atanasiia Sheptytskoho. Doslidzhennia i restavratsiia. Kyrychuk O., Malyts O., Orlevych I. (Ed.). *Istoriia odnogo eksponata*. Lviv: Lvivskyi muzei istorii religii, 17–24 (in Ukrainian).
3. Vuitysyk, V. (2002). Nevidomyi naidavnishyi plan Sviatoiurskoi hory. *Visnyk instytutu “Ukrzakhidproektrestavratsiia”*, 12, 213–216 (in Ukrainian).
4. Vuitysyk, V. (2004). Do pytannia pro obiemno-planovu kompozytsiiu staroi katedry Sv. Yura. *Visnyk instytutu “Ukrzakhidproektrestavratsiia”*, 14, 24–25 (in Ukrainian).
5. Vuitysyk, V. (2004). Nova pamiatka davnoruskoi bilokamianoj rizby. *Visnyk instytutu “Ukrzakhidproektrestavratsiia”*, 14, 279–282 (in Ukrainian).
6. Vuitysyk, V. (2004). Tserkva Uspinnia presviatoi bohorodytsi u Krylosi: do problemy datuvannia. *Narodoznavchi zoshyty*, 2, 228–236 (in Ukrainian).
7. Husak, A. (2000). Vid Uspenskoho soboru do tserkvy Uspinnia Presviatoi Bohorodytsi v Krylos. <https://zbruc.eu/node/85408> (in Ukrainian).
8. Dziuba, O. M. (2003). Balaban Isaia. V *Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t.* (T. 1: A – V). Kyiv: Naukova dumka, 170 (in Ukrainian).
9. Dyba, Yu. (2000). Pro arkhitekturu pervisnoi tserkvy sv. Yura u Lvovi. *Davnia i serednovichna istoriia Ukrainy: istoryko-arkheolohichniy zb.* Kamianets-Podilskyi, 328–337 (in Ukrainian).
10. Didukh, V., Matsalak, R. (2013). Pamiatky Kryloskoi hory. *Pamiatky Ukrainy: istoriia ta kultura*, 6, 8–10 (in Ukrainian).
11. Dukhovnoe zaveshchanie Iosyfa Shumlianskoho yepyskopa Lvovskoho, Halytskoho y Admystratora Kievskoi Metropoliy (1868). Lvov 12 noiabria 1707. *Naukovyi sbornyk Halytsko-Russkoi Matytsi, I–II*. Lvov, 99 (in Russian).
12. Zubrytskyi, D. (2002). *Khronika mista Lvova*. Lviv: Tsentri Yevropy (in Ukrainian).
13. Zubrytskyi, D. (2011). *Khronika Stavropihiiskoho bratstva*. Lviv: Apriori. 404+4 s. (in Ukrainian).
14. Kyrychuk, O. (1996). Perekhid Lvivskoho Stavropihiinoho bratstva pid yurysdyktsiieiu Sv. Apostolskoho prestolu (za arkhivnymy materialamy). *Beresteiska uniiia (1596 – 1996): staty i materialy*. Lviv: Lohos, 92–95 (in Ukrainian).
15. Kmet, V. (2014). *Arsenii Zhelyborskyi (1641–1662) yepyskop Lvivskyi, Halytskyi i Kamianetskyi*. <http://www.lviv-orthodox.net.ua/articles/186-arseniy-jeluborskiy> (in Ukrainian).
16. *Krasnopushcha. Zamky ta khramy Ukrainy*. <https://castles.com.ua/krasnopushcha.html> (in Ukrainian).
17. Krypiakevych, I. (1991). *Istorychni prokhody po Lvovi*. Lviv: Kameniar (in Ukrainian).
18. Mytskyk, Yu. A. (2021). Tysarovskiy Yeremiia. *Entsyklopediia istorii Ukrainy (EIU) v elektronii bibliotetsi*. http://www.history.org.ua/?termin=Tysarovskiy_Y (in Ukrainian).
19. Pastukh, R. (2024). Neskhytnyi propovidnyk apostolskoho prestolu. Malovidomi storinky zhyttia i diialnosti o. Yosyfa Shumlianskoho, ChSVV. *Misionar*, 12(357). <https://misionar.in.ua/publish/doslidzhennia-i-povchannia/nyeskhitniy-providnik-do-apostolskogo-priestolu> (in Ukrainian).
20. Petryk, V. (2008). Kryloskyi katedralnyi monastyr XVI–XVIII stolit. *Pamiatky Ukrainy*, 2, 8–17 (in Ukrainian).

21. Rohozov, V. (2001). *Rekonstruktsiia Uspenskoï tserkvy v Krylosi. Buduiemo inakshe*. Lviv, 22–23 (in Ukrainian).
22. Skochylias, I. (2009). Yepyskop Lvivskyi, halytskyi i kamianetskyi Yeremiia (Svystelnytskyi, 1668–1676). *Henealohichni zapysky, 8 (novoï serii 2)*. Lviv, 70–74 (in Ukrainian).
23. Skochylias, I. (2010). *Halytska (Lvivska) yeparkhiia XII–XVIII stolit: orhanizatsiina struktura ta pravovyï status*. Lviv: vyd-vo UKU (in Ukrainian).
24. Skochylias, I. (2014). Univskyi arkhymandryt i Lvivskyi yepyskop Varlaam Sheptytskyi (1643–1715). *Henealohichni zapysky, 12 (novoï serii 6)*, 27–48 (in Ukrainian).
25. Skochylias, I. Ya. (2011). Etnarkh nekozatskoï Ukrainy: yepyskop Lvivskyi, halytskyi i kamianetskyi Yosyf Shumlianskyi (1668–1708). *Henealohichni zapysky, 9*, 5–32 (in Ukrainian).
26. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv (TsDIAL Ukrainy), f. 129, op. 1, spr. 10, 1 ark. (Pidtverdzhennia Lvivskoho yepyskopa Tuchapskoho Makariia statutu bratstva pry Mykolaïvskii tserkvi. Oryhinal, perhament. 18 liutoho 1544 r.) (in Ukrainian).
27. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 109, 1 ark. (Lyst ihumena Univskoho monastyria Borshovskoho Symeona do bratstva z zaklykom davaty vidsich zazikhanniam Lvivskoho yepyskopa Balabana Hedeona na Onufriivskyi monastr. Oryhinal. 25 lypnia 1589 r.) (in Ukrainian).
28. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 110, 1 ark. (Rishennia Rady mista pro peredachu sporu mizh Lvivskym yepyskopom Balabanom Hedeona ta bratstvom za zverkhnist nad Onufriivskym monastyrem na vyrishennia patriarkhu. Vytiah z miskyykh aktiv. 27 lypnia 1589 r.) (in Ukrainian).
29. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 112, 15 ark. (Protestatsiia chentsiv Univskoho monastyria proty nezakonnoi peredachi ihumenom Boryshevskym Symeonom Onufriivskoho monastyria Lvivskomu yepyskopu Balabanu Hedeonu. Vytiah z horodskykh aktiv. 2 serpnia 1589 r.) (in Ukrainian).
30. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 117, 1 ark. (Pryvilei konstantynopolskoho patriarkha Ieremii Onufriivskomu monastyrevi na zvilnennia yoho vid zverkhnosti Lvivskoho yepyskopa ta mytropolyta y nadannia prava patriarshoi stavropihiu. Oryhinal, perhament. 13 lystopada 1589 r.) (in Ukrainian).
31. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 15, 1 ark. (Dekret korolia Syhizmunda II pro zaboronu Lvivskomu yepyskopu Balabanu Arseniiu vtruchatys u spravy Univskoho i Onufriivskoho monastyriv. Obliaata z Lvivskykh horodskykh aktiv. 11 travnia 1551 r.) (in Ukrainian).
32. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 18, 1 ark. (Lyst kyivskoho mytropolyta Makariia do Lvivskoho yepyskopa Balabana Arsena z zaboronoiu vtruchatys u spravy Univskoho monastyria. Oryhinal. 13 zhovtnia 1554 r.) (in Ukrainian).
33. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 20, 3 ark. (Zaiava Lvivskoho yepyskopa Balabana Arsena pro vidmovu vid vtruchannia u spravy Univskoho monastyria. Vytiah z horodskykh aktiv. 14 veresnia 1556 r.) (in Ukrainian).
34. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 21, 3 ark. (Zaiava Lvivskoho yepyskopa Balabana Arsena pro vidmovu vid vtruchannia u spravy Univskoho monastyria. Vytiah z horodskykh aktiv. 28 zhovtnia 1557 r.) (in Ukrainian).
35. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 408, 4 ark. (Lyst zastupnyka Lvivskoho yepyskopa Iaii Balabana do bratstva z prokhanniam prybuty do Univa na pokhorony Lvivskoho yepyskopa Balabana Hedeona. 20 liutoho 1607 r.) (in Ukrainian).
36. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 467, 1 ark. (Lyst Lvivskoho yepyskopa Tysarovskoho Yerii do bratstva z povidomlenniam pro sviï pryid do Lvova. Oryhinal. 16 kvitnia 1617 r.) (in Ukrainian).

37. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 556, 2 ark. (Rozpyska Lvivskoho yepyskopa Zhelyborskoho Arseniia pro otrymannia vid bratstva v tymchasove korystuvannia mytru y omofor) (in Ukrainian).

38. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 694, 4 ark. (Reskrypt korolia Yana II bratstvu pro perekhid bratskoi «Madzapetynskoi» kamianytsi v rozporiadzhennia Lvivskoho yepyskopa Shumlianskoho Yosyfa. 12 bereznia 1675 r.) (in Ukrainian).

39. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 739, 2 ark. (Dekret korolia Yana III Lvivskomu yepyskopu Shumlianskomu Yosyfu pro provedennia soboru v spravi pryiniattia unii v tserkvi Sv. Yura. 6 hrudnia 1694 r.) (in Ukrainian).

40. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 763, 4 ark. (Lyst korolia Avhusta II do Lvivskoho starosty Syniavskoho Adama z povidomlenniam pro pryznachennia komisii dlia zvilnennia Uspenskoï tserkvy vid yepyskopskoho prestolu ta nakazom zakhyshchaty bratstvo pered napadamy yepyskopa Shumlianskoho. 14 liutoho 1701 r.) (in Ukrainian).

41. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 820, 3 ark. (Pozov Lvivskoho yepyskopa Sheptytskoho Afanasiia Hrebintsi Semenu na dukhovnyi sud za porushennia relihiinykh zvychaiv ta nepidkorennia yepyskopskii vladi. 6 lypnia 1722 r.) (in Ukrainian).

42. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 847, 4 ark. (Vidpovid bratstva na obvynuvachennia prokurora yepyskopskoi kurii u zlozhyvanniakh finansamy bratstva. Vytiah z protokoliv komisii papskoi nuntsiatury. 1724 r.) (in Ukrainian).

43. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 9, 1 ark. (Pryvilei korolia Syhizmunda Lvivskomu yepyskopu Tuchapskomu Makariiu na zasnuvannia Rusko-halytsko-podilskoi yepyskopii. Kopia. 21 zhovtnia 1939 r.) (in Ukrainian).

44. TsDIAL Ukrainy, f. 129, op. 1, spr. 653, 1 ark. (in Ukrainian).

45. Chukhlib, T. (2012). Lvivskiy yepyskop Yosyf Shumlianskyi – viiskovy diiach ta dyplomats Korony polskoi (60-ti roky XVII – pochatok XVIII st.). *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 21, 787–801 (in Ukrainian).

46. Shchurat, S. (1937). Na ruinakh katedry Osmomysla. *Nasha batkivshchyna*, 1/9, 181–187 (in Ukrainian).